CONTRIBUŢII ALE ACADEMICIANULUI RADU GRIGOROVICI PRIVIND CUNOAŞTEREA ISTORIEI BUCOVINEI*

RODICA IAŢENCU

Beiträge des Akademikers Radu Grigorovici zur Kenntnis der Geschichte der Bukowina

(*Zusammenfassung*)

In den historiographischen Debatten zur Geschichte der Bukowina haben die Beiträge des Akademikers Radu Grigorovici einen besonderen Platz. In den 90er Jahren, nachdem er auf die Recherchen im Bereich der Physik verzichtet hat, die ihn als Gründer der rumänischen, in den wissenschaftlichen Kreisen anerkannten Forschungsschule für amorphen Halbleiter berühmt gemacht hatten, näherte sich der Akademiker Radu Grigorovici an seiner Heimat. Bukowina, indem er eine Herausforderung seitens eines anderen Akademikers, D. Vatamaniuc, annahm, und zwar, die Forschung der österreichischen Volkszählungen, die zwischen 1880 und 1900 durchgeführt wurden. Nach 1989 wurden die Ergebnisse seiner Bukowinaforschungen bei Kongressen, Tagungen und Symposien präsentiert und in verschiedenen Periodika, auch zweisprachig (deutsch-rumänisch) veröffentlicht, wie z. b. in „Analele Bucovinei", „Glasul Bucovinei", „«Septentrion». Foaia Societăţii pentru Cultură", „Kaindl-Archiv. Zeitschrift des Bukowina-Instituts für den Kulturaustausch mit den Bvölkern Mittel- und Osteuropas". Der Verfasser hat zwei Sammlungen von übersetzten Dokumenten, die hauptsächlich aus der Zeit der militärischen österreichischen Verwaltung in der Bukowina stammten, veröffentlicht. Die Bände sind ebenfalls in zweisprachiger Ausgabe, mit Einführungen, Noten und Kommentaren, im Verlag der Rumänischen Akademie 1998 und 2002 erschienen: – *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*; – *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpaţii Dacici (1788–1789)*.

Im Jahre 2006, als er 95 Jahre alt wurde, wurden alle seine früher veröffentlichten Studien zur Geschichte der Bukowina, sowie Kommentare zu einigen übersetzten, zweisprachig erschienenen Dokumenten und andere originale, einige noch nicht veröffentlichte Beiträge gesammelt und im Band *Bucovina între milenii. Studii şi documente* publiziert, ein Band, demgegenüber der Akademiker Radu Grigorovici

* Comunicare prezentată la Conferinţa ştiinţifică internaţională „Bucovina şi bucovinenii în secolul al XIX-lea. Tradiţionalism şi modernitate", cea de a XIX-a sesiune anuală de referate şi comunicări ştiinţifice a Institutului „Bucovina", închinată *Centenarului naşterii academicianului Radu Grigorovici (1911–2008)*, Rădăuţi, 10–11 noiembrie 2010.

Analele Bucovinei, **XVIII**, *2* (37), p. 367–378, Bucureşti, 2011

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

meinte: „es ist ein Roman der Liebe für die Bukowina, meine Heimat". Grösstenteils bestehen seine Beiträge aus demographischen und sozialen Studien über die Bukowina in der österreichischen Zeit und ihnen liegen die statistischen Daten der österreischen Volkszählungen aus den Jahren 1772, 1774 und 1775 zugrunde.

Indem er „die Neugierde des Intelektuellen und die statistischen Werkzeuge des Physikers" zusammen verwendete, hat der Akademiker Radu Grigorovici ein Modell für die interdisziplinäre wissenschaftliche Forschung im Bereich der Geschichte der Bukowina vorgeschlagen und dadurch bewiesen, dass deren Forschung und Kenntnis kein exklusives Vorrecht der Historiker ist. Die Beiträge des Akademikers Radu Grigorovici sind – durch die Neuigkeit der behandelten Themen, durch ihre Originalität und Objektivität – wesentlich für die Kenntnis der Bukowiner Geschichte.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Bukowina, Dokumente, demographische und soziale Studien.

În dezbaterile istoriografice privind istoria Bucovinei, contribuţiile academicianului Radu Grigorovici ocupă un loc aparte. Născut la Cernăuţi, în anul 1911, acesta s-a format şi afirmat ca om de ştiinţă: licenţiat în fizică, lucrează la Catedra de fizică experimentală de la Universitatea din Cernăuţi, apoi la Catedra de optică de la Universitatea din Bucureşti; în anul 1938 obţine doctoratul în fizică, iar în anul 1958 devine doctor docent în ştiinţe; în anul 1963 este ales membru corespondent al Academiei Române (din anul 1990 – membru titular; vicepreşedinte al Academiei Române în perioada 2 februarie 1990 – 1 februarie 1994). Pune bazele şcolii româneşti de semiconductori amorfi, recunoscută în cercurile ştiinţifice internaţionale[1].

În anii '90, după ce a renunţat la cercetările de fizică, academicianul Radu Grigorovici se apropie de Bucovina sa natală, răspunzând unei provocări ştiinţifice venite tot din partea unui bucovinean, academicianul D. Vatamaniuc. Episodul este relatat în povestea spusă oaspeţilor săi, la aniversarea a 90 de ani de la naştere (20 noiembrie 2001), publicată sub titlul *Cum ajunge un fizician să se ocupe cu pasiune de istoria Bucovinei*[2]: „A venit Dimitrie Vatamaniuc, editorul lui Eminescu şi al altor scriitori români. A venit la mine cu nişte cărticele din biblioteca profesorilor de la liceul din Rădăuţi. [...] Acolo erau statisticile, recensămintele austriece din Bucovina, începând cu anul în care s-a înfiinţat liceul, 1870 şi ceva. Şi mi-a spus: «Uitaţi, aici sunt cifre, iar de scris, scrie nemţeşte. Noi nu înţelegem nimic din lucrurile astea, dar toţi politicienii naţionalişti din Bucovina afirmă totdeauna că de fapt aceste statistici nu sunt valabile, că, deşi sunt făcute cu mare exactitate, conţin falsificări grave; nu prea se ştie însă de fapt în ce constau.

[1] Pentru mai multe informaţii vezi Vasile I. Schipor, *Academicianul Radu Grigorovici (1911–2008), la centenarul naşterii sale*, în „Analele Bucovinei", anul XVIII, nr. 1, 2011.

[2] Comunicare publicată în „Glasul Bucovinei". Revistă trimestrială de istorie şi cultură, Cernăuţi–Bucureşti, anul XVI, nr. 2, 2009, p. 34–46; Acad. Radu Voinea (editor), *Evocări*, vol. IV, Craiova, Editura ALMA, 2010; în traducere germană, cu titlul *Wie kommt ein Physiker dazu, sich leidenschaftlich mit der Geschichte der Bukowina zu beschäftigen*, este inclusă în sumarul revistei „Analele Bucovinei" anul XVIII nr. 1 2011

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

Odată, dumneata ştii nemţeşte; al doilea, eşti fizician şi poţi analiza cifrele alea, să spui unde sunt şmecheriile». Mi-a plăcut această provocare. Iată ceva care poate să mă preocupe [...]". Ulterior, după întocmirea câtorva studii dedicate istoriei Bucovinei, academicianul Radu Grigorovici avea să afirme: „Am găsit în examinarea critică a trecutului Bucovinei şi în întâlnirile frecvente cu frumuseţile şi oamenii ei o satisfacţie în care se sintetizează cele două laturi, cea raţională şi cea emotivă ale omului ce sunt, care mă subjugă complet. Gândul că această contribuţie la cunoaşterea adevărului despre trecutul Bucovinei ar putea ajuta câtuşi de puţin la supravieţuirea virtuţilor acestei regiuni, născute din valurile istoriei, mă face să sper că nu irosesc anii care mi-au fost dăruiţi"[3].

Rezultatele cercetărilor ştiinţifice consacrate problemelor Bucovinei, întreprinse de academicianul Radu Grigorovici, sunt prezentate la congrese, conferinţe, simpozioane. În perioada 1993–1999, academicianul Radu Grigorovici participă la sesiunile anuale organizate de Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, al cărui director fondator este, susţinând mai multe comunicări: – *Studiu critic al recensământului austriac cu privire la populaţia Bucovinei* (I), comunicare susţinută în plenul sesiunii cu tema „Bucovina. Concept geopolitic, istoric şi semnificaţii", Rădăuţi, 9–10 octombrie 1993; – *Recensămintele populaţiei din Bucovina de la sfârşitul secolului al XIX-lea*, comunicare în plenul sesiunii cu tema „Aspecte ale culturii române din Bucovina, 1775–1918", Rădăuţi, 15–16 octombrie 1994; – *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populaţia Bucovinei. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galiţieni spre România între 1880 şi 1900*, comunicare în plenul sesiunii cu tema „Viaţa culturală din Bucovina, 1918–1940", Rădăuţi, 7 octombrie 1995; – *Trei lumi paralele*, comunicare susţinută în plenul sesiunii cu tema „Valori ale civilizaţiei româneşti în perioada interbelică", Rădăuţi, 12–13 octombrie 1996; – *Dimitrie Onciul şi determinismul istoric*, comunicare susţinută în plenul sesiunii cu tema „Istorie şi valori" (I), Rădăuţi, 10–11 octombrie 1997; – *„Descrierea districtului bucovinean (1775)" de Generalul Gabriel Splény von Miháldy*, comunicare în plenul sesiunii cu tema „Istorie şi valori" (II), Rădăuţi, 11 octombrie 1998; – *Ion Budai-Deleanu despre Bucovina*, comunicare în plenul sesiunii cu tema „Generaţia Revoluţiei Române de la 1848 şi spiritul revoluţionar din Bucovina", Rădăuţi, 8 octombrie 1999. În cadrul celor două reuniuni ştiinţifice internaţionale tripartite organizate la Rădăuţi („Bucovina, 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice şi demografice", Rădăuţi–Bucureşti, 31 mai – 3 iunie, 5 iunie 1996; „Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?", Rădăuţi, 20–22 septembrie 2000) academicianul Radu Grigorovici prezintă comunicările

[3] *Dialoguri cu bucovinenii*, interviu realizat de dr. Alexandrina Cernov, publicat în „Glasul Bucovinei". Revistă trimestrială de istorie şi cultură, Cernăuţi–Bucureşti, anul III, nr. 2, 1996, p. 9; Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, volum îngrijit de Rodica Marchidan şi Rodica Laţencu, indice de nume: Rodica Laţencu, Bucureşti, Editura Academiei Române, Colecţia „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii" (19), 2006, p. 39.

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

Comentarii la „Descrierea Bucovinei" a Generalului Gabriel Splény şi *Viitorul unei iluzii*[4].

Contribuțiile academicianului Radu Grigorovici privitoare la istoria Bucovinei sunt tipărite, unele în versiune bilingvă (română şi germană), în diverse periodice: „Analele Bucovinei", „Glasul Bucovinei", „Septentrion". Foaia Societății pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, „Kaindl Archiv". Zeitschrift des Bukowina-Instituts fiir den Kulturaustausch mit den Völkern Mittel- und Osteuropas[5].

Autorul a publicat şi două colecții de traduceri de documente, în ediție bilingvă, română şi germană, cu introduceri, note şi comentarii: – *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici; prefață de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii" (2), 1998, 464 p.; – Balthasar Hacquet, *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici; prefață de D. Vatamaniuc, Rădăuți, Editura „Septentrion", 2002, 136 p. şi 15 planşe cu reproduceri după ilustrații de epocă. Referindu-se la traducerea, comentarea şi publicarea acestor documente, provenite, în special, din perioada ocupării de către Imperiul Habsburgic a Moldovei de Sus, academicianul Radu Grigorovici le recomandă „cu căldură" celor interesați „pentru actualitatea unor teme şi situații, pentru similitudinea cu ceea ce am trăit şi trăim în perioada tranziției «originale» a României de la comunism înapoi la capitalism. Nu mai puțin, pentru a deveni conştienți de vechimea, originea, cauzele unor neajunsuri ale societății, de care ne lovim şi astăzi. La fel şi pentru modul lucid de analiză economică şi socială făcut de autoritățile austriece situației găsite în regiunea anexată şi pentru soluțiile propuse la vremea aceea, unele valabile şi în prezent"[6].

În anul 2006, la împlinirea vârstei de 95 de ani, studiile de istorie a Bucovinei publicate anterior de academicianul Radu Grigorovici, comentarii la unele documente traduse şi editate bilingv, precum şi alte contribuții originale, unele inedite, au fost reunite într-un volum, „un roman de dragoste pentru Bucovina, țara mea de obârşie", cum însuşi autorul afirmă, intitulat *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, volum îngrijit de Rodica Marchidan şi Rodica Iațencu, indice de nume de Rodica Iațencu, Bucureşti, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii" (19), 2006, 492 p.

În marea lor parte, contribuțiile academicianului Radu Grigorovici constau în studii demografice şi sociale privitoare la Bucovina din perioada austriacă, realizate din perspectiva fizicianului care „şi-a însuşit dictonul lui Descartes, *dubito ergo sum* nu numai din punct de vedere filosofic, ci şi ca unul dintre principiile de bază ale

[4] Vasile I. Schipor, *op. cit.*

[5] Vezi Rodica Iațencu, *Bibliografia lucrărilor academicianului Radu Grigorovici închinate Bucovinei*, în „Analele Bucovinei", anul XVIII, nr. 1, 2011.

[6] Radu Grigorovici, *op. cit.*, p. 385.

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

metodei cercetării ştiinţifice"[7]. În perioada 1994–1999 au fost publicate şase studii, care au valorificat datele statistice ale recensămintelor austriece efectuate în Bucovina în perioada 1880–1900 şi cele ale recensămintelor din anii 1772, 1774 şi 1775, realizate de Divanul Moldovei, din ordinul feldmareşalului conte P.A. Rumianţev şi de către o echipă de ofiţeri austrieci, aflaţi sub comanda generalului Gabriel Splény von Miháldy: *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populaţia Bucovinei. I. Manipularea ulterioară a datelor* („Analele Bucovinei", anul I, nr. 2, 1994, p. 351–357; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 58–64); *Studiul critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populaţia Bucovinei. II. Ştiinţa de carte* („Analele Bucovinei", anul I, nr. 2, 1994, 359–367; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 65–74); *Studiul critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populaţia Bucovinei. III. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galiţieni spre România între 1880 şi 1900* („Analele Bucovinei", anul II, nr. 2, 1995, p. 339–355; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 75–92); *Trei lumi paralele* („Analele Bucovinei", anul III, nr. 1, 1996, p. 83–109; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 93–117); *Studiul comparativ al recensămintelor populaţiei Bucovinei din anii 1772, 1774 şi 1775* (I) („Analele Bucovinei", anul V, nr. 2, 1998, p. 293–312; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 118–137); *Studiul comparativ al recensămintelor populaţiei Bucovinei din anii 1772, 1774 şi 1775* (II) („Analele Bucovinei", anul VI, nr. 1, 1999, p. 47–82; republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 138–174). Pe baza analizei critice a datelor furnizate de Comisia Centrală de Statistică Austriacă, care a valorificat informaţiile provenite în urma organizării recensămintelor asupra populaţiei Bucovinei în anii 1880, 1890 şi 1900[8], apelând şi la alte surse

[7] *Ibidem*, p. 51.

[8] Rezultatele recensămintelor au fost publicate în volumele: *Ergebnisse der nach dem Stande vom 31. Dezember 1880 in Bukowina ausgeführten Zählung der Bevölkerung und der häuslichen Nutzthiere. Herausgegeben von der k. k. Statistischen Central-Commission* (Rezultatele recensământului efectuat asupra populaţiei şi animalelor din gospodăriile Bucovinei la data de 31 decembrie 1880. Editată de Comisia Centrală Austriacă de Statistică), Wien, 1882; *Special-Orts Repertorium der Bukowina, k. k. Statistische Central-Commission* (Repertoriul special al localităţilor din Bucovina), Wien, 1885; Anton Zachar, *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1900 im Vergleiche mit denen der Volks- und Viehzählungen vom 31. Dezember 1880 und 1890 im Herzogtume Bukowina* (Rezultatele recensământului populaţiei şi animalelor din 31 decembrie 1900 în comparaţie cu acelea ale recensămintelor din 31 decembrie 1880 şi 1890 din Ducatul Bucovina), Cernăuţi, Editura Pardini, 1907; Anton Zachar, *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1900 im Herzogtum Bukowina* (Rezultatele recensământului populaţiei şi animalelor ducatului Bucovinei, din 31 decembrie 1900), Cernăuţi, Editura Pardini, 1907; *Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder; bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900* (Lexiconul comunelor din regatele şi ţările reprezentate în Consiliul Imperial, prelucrat pe baza recensământului populaţiei de la 31 decembrie 1900), vol. XIII, *Bukowina*, Editat de Comisia Centrală de Statistică, Viena, 1907; *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1910 im Herzogtume Bukowina* (Rezultatele recensământului populaţiei şi animalelor la 31 decembrie 1910 în Ducatul Bucovina), preluat şi publicat, după datele Comisiei Centrale de Statistică de la Viena, de Oficiul Statistic al Ducatului Bucovina, Cernăuţi, 1913.

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

documentare, autorul a demonstrat faptul că datele statistice au fost manipulate, identificând așa-zisele „șmecherii": amplificarea intenționată a proporției elementului german în populație (idișul evreilor fiind asimilat cu limba germană), prin „modul deformat de colectare pe teren a datelor, mai ales cu privire la criteriul limbii de conversație, folosit pentru a defini apartenența etnică a populației"[9]; odată cu republicarea datelor statistice obținute în urma recensământului din anul 1880 s-a transformat tacit, lucru semnificativ pentru statistică, limba de conversație (germană și ruteană) în naționalitate (germani și ruteni), însă, „cu toată această tendință voit defavorabilă elementului român autohton, s-a dovedit că raportul dintre numărul de vorbitori de limbă română și a celor de limbă ruteană în cadrul populației autohtone a Bucovinei a putut fi modificat relativ puțin, cu circa 10%"[10]. Aplecându-se asupra datelor recensământului austriac efectuat în anul 1880 (care a înregistrat în provincie 571 671 de suflete) din perspectiva științei de carte, academicianul Radu Grigorovici a analizat acțiunea factorilor care au influențat analfabetismul în epocă și posibilitatea combaterii acestuia, concluzia fiind aceea că „examinarea amănunțită a datelor statistice pe planul alfabetizării populației Bucovinei sub stăpânirea austriacă oferă ocazia de a obține, printr-o interpretare atentă, cantitativă, o înțelegere mai bună a factorilor politici și sociali care au ușurat sau au frânat progresul. În particular, trebuie admirată insistența depusă de intelectualii români ai epocii de a promova înființarea unor instituții de învățământ de nivel ridicat, fie el chiar într-o limbă străină, dar care oferea accesul nu numai la o cultură europeană înaintată, ci și la bunăstare și la poziții sociale înalte pentru conaționalii lor"[11]. O analiză efectuată tot pe baza datelor recensămintelor din anii 1880, 1890 și 1900 și a cercetărilor lui Anton Zachar, care compara rezultatele acestor recensăminte din perspectiva migrațiilor de populație, stabilește cauzele creșterii relative a populației evreiești față de populația totală din Bucovina în perioada 1880–1900. Însoțit de grafice, tabele și hărți, studiul a analizat cantitativ dinamica imigrării evreilor, la nivel global și local, pentru fiecare localitate bucovineană în parte, din perspectiva lămuririi următoarelor aspecte: „a) migrările evreilor în interiorul Bucovinei se pot explica printr-un proces de difuziune îndreptat preferențial spre regiunile de proporție mai redusă a populației evreiești? b) dacă acest mecanism al migrației interne a populației evreiești din Bucovina se confirmă, putem găsi în datele statistice amănunțite ale recensămintelor din 1880 și 1900 date care să decidă sensul migrației ei peste granițele exterioare ale Bucovinei cu Galiția, Rusia (Basarabia) și pe ce căi s-a desfășurat în interiorul Bucovinei? c) care au fost cauzele externe care au declanșat puternicele migrații din și spre Bucovina în intervalul de timp 1880–1900?"[12]. Concluzia autorului – după ce a demonstrat că „ipoteza procesului de difuzie pare să explice satisfăcător migrarea populației evreiești în interiorul Bucovinei, cu excepția notabilă a județului Siret"[13];

[9] Radu Grigorovici, *op. cit.*, p. 52.
[10] *Ibidem*, p. 52.
[11] *Ibidem*, p. 73.
[12] *Ibidem*, p. 76.
[13] *Ibidem*, p. 78.

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

că în perioada 1880–1910 apare pe harta Bucovinei o rețea de „coridoare" distribuite de-a lungul granițelor și a arterelor de comunicație, în care populația evreiască relativă scade și a identificat cauzele emigrării, după 1880, a evreilor din Bucovina spre România, declanșate de hotărârile Congresului de la Berlin (1878), care obliga România să faciliteze încetățenirea evreilor – este aceea că Bucovina a reprezentat, în această perioadă, un teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România.

Un studiu original, de istorie socială, însoțit de hărți, reprezentări grafice, tabele și figuri, bazat pe recensământul din anul 1900 al populației și animalelor din Bucovina, se referă la cele trei tipuri de unități teritoriale ale provinciei, orașele/târgurile, satele și domeniile, cele „trei lumi paralele" cum le-a numit autorul, între care există diferențe specifice, mai ales etnice și economice, cele asupra cărora și-a extins analiza. Concluziile sunt următoarele: „1. S-a constatat o preferință gradată a membrilor etniilor băștinașe sau imigrante pentru una dintre cele trei «lumi» menționate, în funcție de originea sau poziția față de putere. 2. Deși orașele se găseau încă la nivel de târguri sau sate mai mari, acestea se înstrăinaseră puternic din punct de vedere etnic de populația rurală, mult mai numeroasă. Etniile preponderent rurale sunt cea română și cea ruteană. Etnia predominant urbană erau evreii. 3. Târgurile și satele, locuite în esență de membri ai etniilor autohtone, dar și imigrante, se străduiesc cu destul succes într-o economie de subzistență și contribuie hotărâtor, mai ales prin creșterea vitelor și industria locală, la bunăstarea proprie și la starea pozitivă a economiei întregii țări. 4. Domeniile erau încă mai înstrăinate etnic decât orașele. În proprietatea lor se afla cam o treime din terenul țării, iar bogățiile forestiere și ale subsolului dispăruseră aproape total din mâna țăranilor. Domeniile erau orientate în majoritate spre câștig financiar. Totuși, sau tocmai de aceea, contribuția lor la bunăstarea țării era mult mai mică decât a populației rurale, atât în mod absolut, cât, mai ales, dacă era raportată la pământul avut în proprietate"[14].

Două studii, din categoria celor care se referă la aspecte demografice și sociale, privitoare la perioada premergătoare înglobării Bucovinei de către Imperiul Habsburgic, valorifică, comparativ, informațiile prezentate în cele trei recensăminte din anii 1772, 1774 și 1775. Recensământul din anul 1772 a fost organizat de către Divanul Moldovei, din ordinul feldmareșalului conte P. A. Rumiantev și transmis administratorului militar al Moldovei, generalul A. V. Rimski-Korsakov. Întrucât originalul nu s-a păstrat, trimiterile se fac la documentul care reprezintă o parte din traducerea în limba rusă, referitoare la 20 din cele 22 de ținuturi ale Moldovei. Acest recensământ este repetat în anul 1774 – documentul care s-a păstrat, ce conține mai multe date (prenumele, uneori și numele de familie, porecla, meseria sau etnia fiecărui recenzat), este în limba română cu grafie chrilică și se referă la 19 din cele 22 de ținuturi ale Moldovei, dar nu identice cu cele la care face referire recensământul anterior. Al treilea recensământ, cel organizat în anul 1775, a fost efectuat de către o echipă de ofițeri austrieci, aflați sub comanda generalului Gabriel

[14] *Ibidem*, p. 54

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

Splény von Miháldy. Pentru a întocmi un studiu comparativ şi a realiza o interpretare unitară a rezultatelor acestor recensăminte, academicianul Radu Grigorovici a întocmit noi tabele de date şi o serie de hărţi, cu împărţirea administrativă a teritoriului moldovenesc, limitele ţinuturilor şi ocoalelor moldoveneşti în anul 1774, limitele dintre vechile ţinuturi şi ocoale – în acest mod se putea face o comparaţie cu ultima împărţire administrativă, în districte politice (ţinuturi) şi judiciare (ocoale), realizată de regimul habsburgic –, hărţi parţiale ale regiunilor de graniţă din partea estică şi sudică a Bucovinei. Autorul a urmărit evoluţia populaţiei satelor, a clericilor, precum şi imigrările şi emigrările din Bucovina, acordând atenţie unor aspecte legate de cunoaşterea cauzelor fenomenelor demografice înregistrate, a efectelor structurilor etnice, geografice, economice cu caracter microregional, a reformei fiscale şi a începutului tranziţiei de la o economie pastorală la una agrară, care reies din analiza Ţinuturilor Cernăuţiului, Hotinului, Sucevei, Câmpulung-Cernăuţi, Câmpulung-Suceava. Considerând Bucovina în ansamblul ei, autorul a demonstrat că aceste recensăminte, „deşi comandate şi efectuate de două mari puteri ce aveau acelaşi scop, însă interese opuse, dar care doreau să cunoască starea de fapt, reflectă realitatea în perfectă concordanţă şi adevăr”[15]. Datele referitoare la Bucovina, apreciată de Iosif al II-lea drept o *terra deserta*, care reies din analiza recensămintelor efectuate în anii 1774 şi 1775, scot în evidenţă faptul că „în anul 1774 populaţia Bucovinei extinse, cuprinsă în cele 285 de localităţi ale sale, se cifra la 16 448 de familii casnice, deci, convenţional, la 82 400 de locuitori. Lipseşte târgul Sadagura, care n-a putut fi recenzat din cauza interdicţiei generalului Rumianţev [...]. În anul 1775 Bucovina extinsă avea, după recensământ, 290 de localităţi. [...] Am putut calcula aici numai populaţia Bucovinei extinse temporar, fiindcă nu ştim cum să repartizăm numărul global de negustori, armeni şi evrei între cele 229 de localităţi rămase definitiv în Bucovina după iulie 1776 şi cele 56 de localităţi retrocedate Moldovei, deşi ştim că numărul de familii retrocedate ce făceau parte din categoriile sociale recenzate în 1775 se ridica la 2 116. Numărul familiilor recenzate punctual în 1775 este egal cu 15 805. Adăugând cele 629 de familii recenzate numai global, obţinem rezultatul final de 16 434 de familii [...]”[16].

În categoria contribuţiilor demografice şi sociale privitoare la istoria Bucovinei se încadrează şi studiile academicianului Radu Grigorovici referitoare la populaţia de etnie germană a Bucovinei: *Răsfoind un vechi dicţionar geografic al Bucovinei* şi *Micşorarea populaţiei germane din România ca urmare a celui de al Doilea Război Mondial*, publicate în volumul *Bucovina între milenii. Studii şi documente* (p. 175–177; 178–206). Primul studiu se referă la modul de distribuţie a populaţiei de origine germană, colonizată predominant acolo unde erau aşezaţi românii. Al doilea studiu analizează populaţia germană din România şi separat cea

[15] *Ibidem*, p. 55.
[16] *Ibidem*, p. 55; 165–166.

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

din Banat, Transilvania, Bucovina, Basarabia și Dobrogea pe baza recensămintelor din anii 1930, 1948, 1956, 1966, 1977 și 1992 și a documentelor vremii. Soarta coloniilor germane din România, concluzionează autorul, „este ce-i drept critică, dar încă nu definitiv hotărâtă. De un lucru sunt sigur: dacă ar fi ca minoritatea germană din România să devină din nou un fragment viabil al națiunii germane, cu obiceiuri proprii, cu cultură și mod de viață proprii, poate chiar cu un dialect propriu, atunci marea majoritate a românilor îi vor considera bineveniți, iar revenirea unei părți din cei plecați va fi interpretată ca un semn prevestitor al integrării României în Europa"[17].

Cu aceeași rigurozitate, caracteristică omului de știință, academicianul Radu Grigorovici s-a apropiat și de alte subiecte privitoare la Bucovina, provincia care „devenise, în timp, aproape complet diferită față de ceea ce preluase Imperiul Austriac, în 1775, de la Principatul Moldovei. [...] Populația, aproximativ înzecită, a devenit multietnică, fiind compusă din cel puțin opt neamuri diferite, care au asimilat parțial o civilizație occidentală, dominată de un spirit german, conservat până astăzi [...], dar a păstrat, în același timp, în ciuda vicisitudinilor, dominația Bisericii Ortodoxe"[18]. Pe această temă au apărut studiile *Politica austriacă și rezultatele ei adeseori neașteptate*[19]; *Comentariul general la Descrierea districtului bucovinean de general Gabriel Splény von Miháldi (1775)*[20]; *Fizica la Universitatea din Cernăuți (1875–1940)*[21]; *De la K. u. K. I. Staatsgymnasium din Cernăuți (1808–1918) la Liceul „Aron Pumnul" (1918–1944): modele culturale în schimbare*[22].

Bucovina, prin caracterul ei multietnic, a fost considerată drept model de organizare a conviețuirii interetnice, model pentru edificarea unei Uniuni Europene. „Deși flatantă, această idee mi se pare, de fapt, o iluzie"[23], afirmă academicianul Radu Grigorovici, argumentându-și această observație în două

[17] *Ibidem*, p. 203.

[18] *Ibidem*, p. 15.

[19] Comunicare prezentată la sesiunea omagială *75 de ani de la Unirea Bucovinei cu România*, Suceava, 26–28 noiembrie 1993. Publicată în „Analele Bucovinei", anul II, nr. 1, 1995, p. 5–15; „Septentrion". Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Rădăuți, anul III, nr. 10–11, 1995, p. 1, 2; în variantă bilingvă, în vol. *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 217–233.

[20] Comentariu publicat în lucrarea *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă, îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 10–13; 220–230; republicat în vol. *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 387–417.

[21] Referat prezentat la *Conferința despre istoria Universității Cernăuți*, Cernăuți–Ucraina, 25 septembrie – 5 octombrie 1995, organizat de Centrul de Cercetări Bucovinene de pe lângă Universitatea Cernăuți. Publicat, în variantă bilingvă, în vol. *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 325–335.

[22] Referat prezentat în colaborare cu acad. Vladimir Trebici, în cadrul Simpozionului Internațional de Studii *Schimbarea mentalității în Bucovina*, Cernăuți, septembrie 1993. Publicat, în variantă bilingvă, în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 341–361.

[23] Radu Gr[illegible]

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

studii: *Modelul Bucovinei*[24] și *Viitorul unei iluzii*[25]. Aici regăsim, printre altele, idei legate de evoluția relațiilor interetnice în provincie și încercarea asigurării unei conviețuiri pașnice prin Ausgleich[26]. Concluziile autorului merită a fi reținute: „Minuscula formație multinațională a Bucovinei a fost rezultatul efemer al unui procedeu nepermis din punct de vedere juridic și moral, aplicat față de Principatul Moldova de către un monarh care gândea ca un iluminist și proceda ca un aderent al lui Machiavelli, Iosif al II-lea. Bucovina a căpătat voit un caracter multinațional prin colonizarea organizată [...] cu locuitori germani și prin imigrarea responsabilă și necontrolată a unor elemente străine [...]. Caracterul tolerant și pașnic al relațiilor interetnice se datorează acțiunii comune a îndepărtării de teritoriul provinciei a oricărei activități războinice, modernizării sistemului educațional, dominației supernaționale a bogatei Biserici Ortodoxe [...], procentajului ridicat al populației rurale de toate etniile, tolerante prin tradiție, [...] precum și, parțial, legislației austriece cu caracter iluminist. Prin imigrarea masivă organizată sau neîngrădită a unor etnii foarte variate și prin obligativitatea învățării limbii germane, Bucovina fusese transformată într-un soi de «Elveție est-europeană», în care limba și cultura germană să garanteze apartenența ei la Monarhia Habsburgică și să demonstreze în acest fel viabilitatea unor mari puteri constituite din țări multinaționale. Cei care își făcuseră iluzia că Bucovina, asemenea Statelor Unite ale Americii, va deveni un creuzet în care se vor contopi naționalitățile conlocuitoare, n-au ținut seama de creșterea rapidă a naționalismului în Europa și, astfel, nașterea acelui nou *homunculus*, numit *Homo Bucovinensis*, detașat de naționalitatea sa și credincios împăratului, n-a mai avut loc. Populația, divizată în mai multe grupuri etnice – credincioase, cu unele excepții, culturilor, limbilor, obiceiurilor și confesiunilor lor – rămăsese, văzută din afară, pașnică și lipsită de conflicte interne și externe, și Bucovina reveni întreagă la România, încărcată cu ele" [s. a. – R. G.][27]. Ausgleich-ul, în viziunea academicianului Radu Grigorovici, „nu și-a pierdut nici astăzi magia,

[24] Comunicare susținută la Colocviul internațional *Bucovina – o microuniune europeană avant la lettre*, organizat de Centrul de Studii „Bucovina" în colaborare cu Filiala „Bucovina" a Uniunii pentru Europa din România, Rădăuți, 30 mai 1996. Publicată în limba germană în „Analele Bucovinei", anul III, nr. 2, 1996, p. 261–280; versiunea în limba română apare în „Analele Bucovinei", anul III, nr. 2, 1996, p. 281–289; anul IV, nr. 3, 1997, p. 801–816; republicat, în ambele variante, în vol. *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 234–266.

[25] Studiu publicat în „Glasul Bucovinei". Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, anul VII, nr. 3, 2000, p. 15–21; Ștefan Purici (ed.), *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită? Materialele conferinței științifice internaționale*, Rădăuți, 20–22 septembrie 2000, Suceava, Editura Universității, 2000, p. 157–167 (aici sunt publicate și două versiuni prescurtate ale comunicării, în limba germană și ucraineană, p. 169–175); în limba germană studiul este tipărit în „Kaindl Archiv". Zeitschrift des Bukowina-Instituts für den Kulturaustausch mit den Völkern Mittel- und Osteuropas, Augsburg, nr. 49–50, 2002, p. 3–10; în varianta română și germană este publicat în vol. *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 267–285.

[26] Primul înțeles al cuvântului este „nivelare"; ulterior a căpătat sensul de „compromis", „mediere", „acord".

[27] Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 257–258.

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

deşi istoria, analizată la amănunt, a arătat că a fost o iluzie. Mulţi oameni cred şi astăzi sincer că datorită încheierii reuşite a unui Ausgleich, Bucovina austriacă, multietnică şi paşnică, ar putea servi de model Europei în construcţie[28]. Mai întâi, acest Ausgleich a fost de fapt numai o reformă electorală, bazată pe separare şi nu pe colaborare interetnică. Apoi, Bucovina a fost o ţară a *toleranţei* reciproce şi nu o ţară a *înţelegerii* reciproce [...]. Iar în timp, Ausgleich-ul bucovinean a durat mult prea puţin pentru a se putea trage o concluzie" [s. a. – R. G.][29].

Ca fost absolvent al Facultăţii de Ştiinţe a Universităţii din Cernăuţi, unde a obţinut licenţa în ştiinţe chimice (1931) şi în ştiinţe fizice (1934) şi a fost preparator în cadrul Laboratorului de Fizică Experimentală de la Facultatea de Ştiinţe, condus de profesorul Eugen Bădărău (1933–1935), academicianul Radu Grigorovici a dedicat câteva studii şcolii de fizică de la Cernăuţi: *Şcoala de fizică de la Cernăuţi (1918–1944)*[30], *Fizica la Universitatea din Cernăuţi (1875–1940)*[31], *Fizica la Cernăuţi*[32].

Alte contribuţii ale academicianului Radu Grigorovici privitoare la Bucovina (tipărite în lucrarea *Bucovina între milenii. Studii şi documente*) se referă la: *Dimitrie Onciul şi determinismul istoric*; *Aniversarea a 74 de ani de la Unirea Bucovinei*; *Mesaj către Adunarea Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina*; *Cuvânt rostit la 24 noiembrie 1992 la inaugurarea, la Biblioteca Academiei Române, a expoziţiei „Bucovina. 1918–1992"*.

În ce măsură „a fost ocupaţia austriacă benefică sau dăunătoare pentru românii din Bucovina" este întrebarea la care academicianul Radu Grigorovici răspunde în studiul *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei*[33]: „Benefică a fost,

[28] Despre schimbul de idei purtat pe această temă între academicianul Radu Grigorovici şi partenerii dc la Bukowina-Institut, vezi Ortfried Kotzian, *Radu Grigorovici (1911–2008) – ein Leben für die Bukowina*, în „Analele Bucovinei", anul XVIII, nr. 1, 2011; Ortfried Kotzian, *Der Bukowina-Ausgleich 1910: Beispiel einer Lösung ethnisch-religiöser Konflikte*, în „Kaindl-Archiv", Zeitschrift des Bukowina-Instituts für den Kulturaustausch mit den Völkern Mittel- und Osteuropas, nr. 9, 1992, p. 11–19.

[29] Radu Grigorovici, *Cum ajunge un fizician să se ocupe cu pasiune de istoria Bucovinei*, în „Glasul Bucovinei". Revistă trimestrială de istorie şi cultură, Cernăuţi–Bucureşti, anul XVI, nr. 2, 2009, p. 34–46.

[30] Studiu publicat în „Glasul Bucovinei". Revistă trimestrială de istorie şi cultură, Cernăuţi–Bucureşti, anul II, nr. 1, 1995, p. 56–63; republicat în vol. *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 317–324.

[31] Referat prezentat la *Conferinţa despre istoria Universităţii Cernăuţi*, Cernăuţi–Ucraina, 25 septembrie – 5 octombrie 1995, organizată de Centrul de Cercetări Bucovinene de pe lângă Universitatea Cernăuţi şi publicat, în variantă bilingvă, în vol. *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 325–335.

[32] Studiu publicat în „Curierul de Fizică", Bucureşti, nr. 7, februarie 1992; republicat în vol. *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 336–340.

[33] Studiu publicat în „Analele Bucovinei", anul I, nr. 1, 2004, p. 7–13; republicat în vol. *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 286–300. Sub titlul *Bucovina – fereastră deschisă a Moldovei spre Europa*, lucrarea a fost prezentată la simpozionul ştiinţific *Bucovina, concept geopolitic, istoric şi semnificaţii*, organizat în cadrul „Zilelor Academice leşene", 9 octombrie 1993, Rădăuţi, şi la al XVIII-lea Congres al Academiei Româno-Americane, organizat la Chişinău, în anul 1993, sub auspiciile Academiei Române şi Academiei Republicii Moldova.

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)

fără îndoială, deschiderea timpurie spre Vest, contactul cu instituțiile de cultură germană. Urmele se văd în parte până astăzi. Totuşi, şi celelalte țări româneşti s-au îndreptat spre Vest, spre modernizare, ce-i drept cu destulă întârziere şi, poate, cu mai puțină temeinicie, mai superficial. Dar, pe de altă parte, Austria a lăsat românilor bucovineni o groaznică moştenire. Invazia străinilor a fost, ce-i drept, atenuată de relativa toleranță națională a unui imperiu multinațional, în care putem găsi multe, multe analogii cu S.U.A., dar repartiția geografică a uneia din aceste națiuni alogene pe un teritoriu compact, combinată cu protecția slabă militară pe care i-au putut-o oferi Bucovinei, mai întâi Austria şi apoi România, i-a pecetluit soarta tragică. Cei care i-au pricinuit această soartă, coloniştii germani, i s-au sustras în cea mai mare parte, dar supraviețuitorii şi descendenții lor mai suferă până astăzi de nostalgia după patria pierdută, care devenise şi a lor. Acum este cazul să închei, citându-l pe cel care a fost, probabil, cel mai reprezentativ politician al Basarabiei interbelice, Pan Hallipa care, se zice, i-ar fi spus unui bucovinean: «ce noroc pe voi că v-au ocupat austriecii»"[34].

Îmbinând „curiozitatea intelectualului şi uneltele statistice ale fizicianului"[35], academicianul Radu Grigorovici a propus un model de cercetare ştiințifică interdisciplinară în ceea ce priveşte studiul istoriei Bucovinei, demonstrând că cercetarea şi înțelegerea acesteia nu este privilegiul exclusiv al istoricilor. Studiile sale, „fragmente răzlețe de istorie şi demografie a Bucovinei", cum însuşi le cataloga, au fost reunite într-o lucrare de referință pentru istoriografia Bucovinei – *Bucovina între milenii. Studii şi documente* –, cu speranța că cititorii „se vor apleca cu adevărat asupra gândurilor privitoare la Bucovina (uneori diferite de cele întâlnite de obicei) [...] şi că aceste gânduri sincere, izvorâte dintr-o analiză lucidă a faptelor istorice, vor fi primite cu înțelepciune, vor da la rândul lor de gândit, fără patimă şi privind realitatea în față, că ele vor rodi spre folosul bucovinenilor"[36].

Prin noutatea subiectelor abordate, originalitate şi obiectivitate, contribuțiile academicianului Radu Grigorovici sunt esențiale pentru cunoaşterea istoriei Bucovinei.

[34] Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, p. 292.

[35] Dan H. Constantinescu, *Radu Grigorovici sau intelectualul*, în „Curierul de fizică", nr. 63, aprilie 2009; danhconst.net/public-heap/Radu_Grigorovici_CdF.pdf.

[36] În corespondența purtată de noi cu doamna Rodica Marchidan, cu prilejul îngrijirii volumului *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, datată 16 mai 2007, se regăsesc aceste gânduri ale academicianului Radu Grigorovici, care îşi exprimă şi dorința ca „mai ales germanii şi austriecii să le citească – tot fără patimă şi cu mintea deschisă – încercând, pe de o parte, să înțeleagă cum se vede istoria şi dinspre partea românilor bucovineni, iar pe de altă parte, să reuşească să-şi potrivească în consecință atitudinea actuală față de aceştia. Greu, aşa cum, pentru fiecare din noi, cel mai greu este să se schimbe pe el însuşi, cât de puțin".

BDD-A32586 © 2011 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:13 UTC)